

דבר העורכים

אנו שמחים לפרסם גיליון חדש של כתב העת **ביאן**. הגיליון כולל שני מאמרים. המאמר הראשון, מאת נסרין חדאד חאג' יחיא, דן בתופעת חוסר המעש בקרב צעירים ערבים בני 18-22. המאמר השני, פרי עטו של שלומי דסקל, עוסק בבחירות לראשות עיריית נצרת עילית ובהתנהלות הפוליטית של נציגי הציבור הערבים במהלכן.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי:

ד"ר איתמר רדאי (מנהל אקדמי)

טלפון 03-6406438

פקס 03-6406046

דוא"ל itamar.radai@nyu.edu

אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)

טלפון 03-6409991

- אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר: www.dayan.org/kap

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2016. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

העורכים

נסרין חדאד חאג' יחיא* / החסמים בדרכם של הצעירים הערבים בישראל במעבר מלימודי התיכון לשוק העבודה

מבוא

התקופה שבין גיל 18 לגיל 22 היא צומת מרכזי בכל הקשור לקבלת החלטות בעלות השלכות נרחבות על עתידם של צעירים בכל תחומי החיים. בתקופה זו הם רוכשים השכלה גבוהה במוסדות אקדמיים או הכשרה מקצועית ולומדים להתבסס מבחינה כלכלית. התקופה מאופיינת גם בתהפוכות בחייהם של רבים ביחסיהם הבין-אישיים, בבניית יחסי עבודה ובגיבוש השקפות עולם (Kraus, Shavit & Yaish, 1998).

רוב הצעירים היהודים בישראל מתגייסים לצבא בתום לימודיהם התיכוניים וכך משהים שנים אחדות את קבלת ההחלטות הקשורות לעתידם. מייזלס (2002) סקרה מגוון מחקרים על תקופת הצבא בישראל, ומצאה כי השירות הצבאי מזמן לאותם צעירים אפשרויות להתנסות בתפקידים שונים וכן לפתח מערכות יחסים בין-אישיות המנותקות ממעגלי החיים שבהם גדלו. לפיכך, אף שהשירות הצבאי הוא מסגרת כפויה, הוא נתפס בחברה הישראלית כשלב חניכה חשוב וכזרז של תהליכי הבגרות. בנוסף, הצבא מספק לצעירים היהודים שאינם מסוגלים לרכוש השכלה גבוהה הזדמנות ללמוד מקצוע כמו טכנאות ואפילו מקצוע בתחום הטכנולוגיה העילית ("צווארון לבן"). הזדמנויות אלה מפחיתות את הסיכונים של אותם צעירים להתדרדר לחוסר מעש. גם יהודים שאינם רוכשים מקצוע במסגרת הצבא זוכים להזדמנויות לפתח קשרים העשויים לעזור להם בעתיד בשוק העבודה.

שונה הוא מצבם של הצעירים הערבים בישראל. עקב אי-השתתפותם בשירות הצבאי הם מתנסים בשוק העבודה בגיל צעיר יותר וברמת בשלות נמוכה יותר; הם אף אינם זוכים להכוונה שהמסגרת הצבאית מספקת לצעירים היהודים. עם סיום לימודיהם התיכוניים הם נדרשים לעמוד ברשות עצמם ולהתמודד עם משימות חיים מורכבות. המעבר שלהם מהתבגרות לבגרות הוא קצר ומציב בפניהם דרישות קשות. עד כה לא נבחנה ההשפעה של הדרה מרחבית מההזדמנויות להשתלבות בשוק העבודה ובלימודים גבוהים על בני קבוצת הגיל 18–22. אני מבקשת לחדד את הקשר בין החסמים האתניים והמגדריים במרחב החברתי לבין הפיצול של משאבי ההון האנושי בין הקבוצות האתניות ואת השלכותיו על חוסר המעש של צעירים מקבוצות שוליים, תוך התמקדות בצעירים הערבים בישראל בני גילים אלה. חשוב לבחון את הקשר בין החסמים לחוסר המעש בפרט בקרב בני קבוצה זו מכיוון שבתקופת גילים זו עליהם להתמודד עם האתגר של ההשתלבות בחברה.

החסמים בפני הצעירים והצעירות הערבים

אפשרויות התעסוקה של הערבים בישראל מצומצמות ביחס לאפשרויות העומדות בפני יהודים. הדרת הערבים משוק העבודה החלה ביום הקמתה של מדינת ישראל, עם נישול הערבים הכפריים מאדמותיהם במסגרת ייחוד המדינה. נישול זה הפך אותם למעמד פועלים התלוי בכלכלה של מדינה ציונית בעלת אוריינטציה יהודית ברורה (שנל וסופר, 2006; Jamal, 2011). חסמים מבניים רבים משפיעים על השתלבותם של הערבים בישראל בשוק העבודה, רובם מסיבות אתנו-לאומיות ופריפריאליות (סמיונוב, לוי-אפשטיין ואלחאג', 1994). בגלל המדיניות המפלה גם איכות החינוך במגזר הערבי נמוכה מזו של החינוך היהודי (אבו עסבה, 2007), דבר המקשה על צעירים ערבים להיחשף לכישורים הנדרשים בעיסוקים מתקדמים (Feniger, Livneh and Yogev, 2012; Semyonov and Lewin-Epstein, 2011). הגזענות, ההפליה וההדרה נוכחות בעת הקבלה למקומות עבודה, וההדרה מתחומים הקשורים לביטחון מגבילה מאוד את קשת המקצועות העומדים לבחירתם. מבין החסמים הרבים העומדים בפני הצעירים הערבים בישראל אתמקד להלן בחסמים הקשורים בשני מרחבים, החברתי והגאוגרפי, ובהשפעתם על האפשרות לצבור הון מסווגים שונים.

כ-90% מבני המיעוט הערבי בישראל מתגוררים ביישובים ערביים והשאר מתגוררים בערים מעורבות שבהן מידה רבה של הפרדה בשכונות המגורים (חמדאן, 2006; בנסון ואומר, 2003). המרחב בישראל נחלק לאזורי גלעין ושוליים; אזורי השוליים סובלים ממיעוט הזדמנויות

* נסרין חדאד חאג' יחיא היא גאוגרפית חברתית ותלמידת מחקר לתואר שלישי בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל-אביב. נושא עבודת הדוקטור שלה: "ההשפעה של חסמים במרחב החברתי על חוסר מעש והבניית אוריינטציה העתיד של צעירים ערבים בגילאי 18–22 בתקופה בת-זמננו". נסרין עובדת כמנהלת שותפה לתכנית ליחסי יהודים-ערבים במכון הישראלי לדמוקרטיה.

הנובעות מנגישות מוגבלת למוקדי השליטה והבקרה של הכלכלה. תנאי הפיתוח של השוליים מוכתבים על ידי הגלעין, משרתים את כלכלתו (Shils, 1975) וכך פועלים להנצחת הפערים ואי-השוויון בחברה (Gilbert and Gugler, 1982; Friedman, 1972;1973). בשנים האחרונות הועלתה ההשערה כי לנוכח השיפור בתנועת האנשים, הסחורות והמידע בעידן הגלובליזציה, מצטמצם מספר החסרונות של השוליים כמרחבים בלתי נגישים (Brunn & Leinbach, 1991). אכן, מחקרים אחדים מראים כי במקרים מסוימים ניתן להתגבר על חסרונות הפריפריה באמצעות מדיניות ממשלתית יעילה (בן אריה, 2004), אולם מחקרים אחרים מראים כי הגלובליזציה אמנם הגבירה את העירוב בין אוכלוסיות שונות וזרות, אך גם את הנטייה של השלטון הנאו-ליברלי להפחית את מעורבותו בהבטחת הביטחון האישי של האזרחים (בקר, 2009). לפיכך גוברת מגמת ההתבצרות וההתבדלות של קבוצות אוכלוסייה שונות במרחב (שלמה, 1991).

המרחב בישראל ממשיך לשמש כלי להדרה של קבוצת המיעוט הערבי מהמשאבים ומההזדמנויות. המרחב החברתי עלול לחסום את היצע ההזדמנויות להשתלבות של צעירים ערבים בשוק העבודה והלימודים משלוש סיבות: ראשית, חלק ניכר מהיישובים הערביים מרוחקים מבחינה גאוגרפית ומבחינה חברתית-כלכלית ממוקדי התעסוקה בגלעין הלאומי ולכן מעטות הזדמנויותיהם התעסוקתיות, הכלכליות והחברתיות (שנל, 1994; רכס ורודניצקי, 2009). שנית, החסמים המבניים הפנימיים הנובעים מהמאפיינים התרבותיים או החברתיים של החברה הערבית ברמת הפרט, המשפחה, הקהילה או הרשות המקומית מעמיקים את ההתבדלות החברתית של הערבים בישראל ומקשים על צעירים ערבים, בהיותם בני מיעוט אתני-לאומי, לפרוץ את גבולות המרחב הערבי ולהשתלב במרחבים היהודיים לצורך מוביליות חברתית. שלישית, תיעול מסורתי-חברתי של צעירות ערביות לגבולות הבית מקשה עליהן עוד יותר להשתלב במרחבים יהודיים בגלעין לצורך מוביליות חברתית.

מכיוון שקשה להפריד בין השפעת הפריפריאליות על מערך ההזדמנויות של צעירים ערבים לבין השפעתו של הבידול על כך, אתיחס לגורמים אלה כאל מקשה אחת של גורמים מרחביים מגבילים.

מדיניות הממשלות במדינת ישראל במהלך השנים הביאה לידי היווצרות דפוסים מרחביים סגרגטיביים על בסיס לאומי (חמדאן, 2006). אחת התוצאות העקיפות של מדיניות זו היא צמצום החיכוך בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי, ועקב כך – דלדול במשאבי ההון השונים שצעירים ערבים מצליחים לגייס ממקורות בחברה היהודית (Schnell and Haj Yahya, 2014). הכוונה למשאבים של הון אנושי – ידע, מיומנויות וכישורים שהפרט רוכש באמצעות חינוך והכשרה לשם הגברת הכנסתו העתידית (Becker, 2009), להון כלכלי – הכנסה מוניטארית ומשאבים ונכסים פיננסיים, ולהון תרבותי – ידע, הכשרות חינוכיות, ניסיון, ערכים, אמונות ונורמות התנהגות שנצברו במשותף על ידי הקהילה או על ידי החברה (Bourdieu, 1986).

פוטנס (Putnam, 2000) הבחין בין שלושה סוגים של הון חברתי: ההון החברתי "המלכד", הנוצר דרך קשרים ראשוניים בין בני משפחה, שכנים ועמיתים בעבודה, הדומים במאפייניהם הדמוגרפיים, החברתיים והכלכליים; ההון "המגשר", המאופיין בקשרים רופפים יותר בין אנשים בעלי רקע שונה אך המשתייכים לאותו מעמד כלכלי ונגישותם לפוליטיקה זהה; ההון "המקשר", הנוצר בזכות קשרים בין אוכלוסיות (לרוב מוחלשות) לבין פרטים הנמצאים בעמדות כוח ובמוקדי קבלת ההחלטות. סוג זה של הון משפר את הנגישות של אוכלוסיות מוחלשות למשאבים השונים ובלעדיו גוברת הסכנה שהן תסבולנה מחוסר יציבות כלכלית וממיעוט הזדמנויות תעסוקה. הערבים בישראל נהנים מהון חברתי מלכד בתוך החברה הערבית, העלול גם להגביל יזמים מפני פריצה לרשתות מחוץ לה (שנל וסופר, 2006). לעומת זאת, חסר להם הון מקשר עקב המרחק הרב בינם לבין האליטות בישראל והם מתקשים לייצר הון מגשר בחברה היהודית החשדנית כלפיהם (Schnell and Haj Yahya, 2014). על כן צעירים ערבים נדרשים למאמץ יתר כדי לייצר לעצמם הון חברתי אפקטיבי נוסף על המשאבים המוגבלים שהון מלכד יכול לספק.

דין וסיכום

לדעתי, הצעירים הערבים הם אסירי המרחב הגאוגרפי משום שמגוון ההזדמנויות המוצע להם מוגבל מן ההיבט הגאוגרפי. ההגבלות על נגישות למשאבים ולהזדמנויות נובעות משוליותם במרחב הפיזי והחברתי, והנשים מוגבלות במידה רבה יותר בשל הפיקוח החברתי המגביל את בחירותיהן; הן צפויות לסבול גם מחסמים תרבותיים ולכן רמת חוסר המעש בקרב בנות קבוצת גיל זו גבוהה במיוחד. גברים מתבדלים, כלומר גברים הנמנעים מיצירת קשרים עם החברה היהודית, סובלים מרמות בינוניות של חוסר מעש, וגברים משתלבים סובלים מרמות נמוכות יחסית של חוסר מעש או מרמות של חוסר מעש הדומות לאלה שבקרב תושבי הפריפריה היהודים.

בהתבסס על האמור לעיל, על המדינה לגבש מדיניות המקלה על הצעירים הערבים לעבור מלימודי התיכון לשוק העבודה ולנסות לצמצם את תופעת חוסר המעש בקרבם ובעיקר בקרב צעירות מיישובים ערביים מסורתיים. תפקידה של המדינה לפתח בשיתוף החברה האזרחית הנחיות ותכניות להשכלה עיונית ולרכישת מקצוע מעשי; יש לבנות מודלים להשגת עצמאות כלכלית לא רק בתום תקופת לימודי התיכון אלא גם במהלכה. הגברת השתתפותם והשתלבותם של הצעירים הערבים בחברה בישראל צפויה להגביר את תחושת השייכות שלהם למדינה ולהגביר את חוסנה החברתי והכלכלי של החברה בישראל בכלל ושל האוכלוסייה הערבית בפרט. היעדר הטיפול הנדרש עלול להוביל להתרופפות הלכידות החברתית ולהשתתפות מועטה של חסרי מעש בפעילות חברתית, פוליטית ואזרחית. פרט להגברת החוסן החברתי, שילוב הצעירים והצעירות הערבים יכול לשמש מנוף צמיחה בכלכלת המדינה.

מקורות

- אבו עסבה, ח' (2007). **חינוך ערבי בישראל: זילמות של מיעוט לאומי**. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- אפשטיין, ל', אלחאג', נ', וסמיונוב, מ' (1994). **ערבים בשוק העבודה בישראל**. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- בן אריה, א' (2004). למי אכפת מהילדים? פעילות חברי הכנסת למען ילדים בין השנים 1991–2000. **חברה ורווחה**, כ"ד (4), 383–399.
- בנסון, י'. ואומר, י'. 2003. "הטרונגניות של תפרוסת המגורים בעיר: מבט ברזולוציה גבוהה", **מרחבים** (5), אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, ע"ע 9-22.
- בקר, א' (2009). **חברי הכנסת כסוכני שינוי לצמצום הפערים בין הגלעין לשוליים 1999 – 2008**. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל-אביב.
- חמדאן, ה' (2006). נצרת עילית כעיר מעורבת: הגירת הפלסטינים אליה וסוגיות של התנהגות. בתוך: ט' פנסטר וחי' יעקובי (עורכים), **עיר ישראלית או עיר בישראל: שאלות של זהות, משמעות ויחסי כוחות** (עמ' 110–134). ירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.
- לוי-אפשטיין נח, אלחאג' מאג'ד, סמיונוב משה. **הערבים בישראל בשוק העבודה**. ירושלים: מחקר פלורסהיימר; 1994
- מייזלס, ע' (2002). צעירים ישראלים במעבר לבגרות: השפעת השירות הצבאי. **עיונים בחינוך**, (1) 159–190.
- רכס, א', ורודניצקי, א' (2009). **החברה הערבית בישראל: אוגזן מידע**. ירושלים: יוזמות קרן אברהם.
- סבירסקי, ש', קונור-אטיאס, א', וקולובוב, ט' (מאי 2008). **אזרחי ישראל הערבים אינם שותפים לצמיחה**. תל אביב: מרכז אדוה, <http://adva.org/wp-content/uploads/2014/09/Arabcitizens2008.pdf>
- שנל, י', וסופר, מ' (2006). **חסמים בפני פיתוח במשק הערבי בישראל**. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- שלמה, י' (1991). **ענייה בכרך: גיאוגרפיה של התבדלות והשלמה**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- שנל, י' (1994). **זהות מציירת טריטוריה**. רעננה: המרכז לחקר החברה הערבית.

- Becker, G. S. (2009). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- Brunn, S. D., & Leinbach, T. R. (1991). *Collapsing space and time: geographic aspects of communications and information*. London: HarperCollins.
- Feniger, Y., Livneh, I., & Yogevev, A. (2012). Globalisation and the politics of international tests: the case of Israel. *Comparative Education*, 48(3), 323-335.

- Friedman, J. (1972). A General theory of polarized development. In N. M. Hansen (ed.), *Growth centers in regional economic development* (pp. 87-107). New York: Free Press.
- Friedman, J. (1973). *Urbanization, planning, and national development*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Gilbert, A., & Gugler, J. (1982). *Towards an understanding of urbanization: The emergence of an idea and its implications for urban research in developing countries*. Paper presented at the International Workshop on Governance Second Annual Meeting, Makati, Metro Manila: July.
- Jamal, A. (2011). 11 Civic associations, empowerment and democratization: Arab civil society in Israel. In G. Ben Porat & B. S. Turner (eds.), *The Contradictions of Israeli citizenship: Land, religion and state* (pp. 222-257). New York: Routledge.
- Kraus, V., Shavit, Y., & Yaish, M. (1998). *Gender and ethnic differences in the transition from school to work in Israel*. In Y. Shavit and W. Muller (eds.), *From school to work: A comparative study of educational qualifications and occupational destinations* (pp. 221-251). Oxford: Clarendon Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Schnell, I., & Haj-Yahya, N. (2014). Arab integration in Jewish-Israeli social space: Does commuting make a difference? *Urban Geography*, 35(7), 1084-1104.
- Semyonov, M., & Lewin-Epstein, N. (2011). Wealth inequality: Ethnic disparities in Israeli society. *Social Forces*, 89(3), 935-959.
- Shils, E. (1975). *Center and periphery: Essays in macrosociology*. Chicago: University of Chicago Press.

שלומי דסקל* / נצרת עילית: מייחוד הגליל לעיר מעורבת - חזון מול מציאות

נצרת עילית הוקמה ב-1956 כיישוב יהודי על אדמות שהופקעו מתושבי הסביבה הערבית. העיר הוקמה לצד נצרת, העיר הערבית הגדולה בישראל, במסגרת חזון "ייהוד הגליל", אך ברבות השנים עקרו לעיר מסיבות שונות גם ערבים.¹ על פי נתוני הלמ"ס (לשנת 2014) חיים בעיר כ-20% מהם ערבים. השינויים הדמוגרפיים הובילו מדי פעם בפעם לחיכוכים בין יהודים לערבים, בייחוד בזמני עימותים לאומיים בין ישראל לפלסטינים,² אך גם לחיכוכים בנושאים יום-יומיים כמו הקמת בית ספר ערבי בעיר, הגדלת מספר הספרים בערבית בספרייה המקומית, הצבת עץ אשוח במקומות ציבוריים בחג המולד ועוד. את כל הדרישות הללו דחה ראש העיר, איש הליכוד שמעון גפסו. יתר על כן, עם בחירתו לתפקיד בשנת 2008 פעל גפסו להדגשת יהדותה של העיר, אם במעשים סמליים כמו הנפת דגל המדינה בגודל יוצא דופן בכניסה לנצרת עילית ופיזור סמלי מגן דוד ברחובותיה, ואם בעידוד אוכלוסייה דתית-ימנית להתיישב בה.³ במערכת הבחירות המוניציפליות 2013 בחר גפסו בסיסמה "נצרת עילית יהודית לנצח", אם כי לא אחת אמר כי "כולם מוזמנים לגור בעיר".⁴

פוליטיקה ותקשורת: אמנות הבלתי אפשרי

לכאורה נדמה כי ניתן לתאר את נצרת עילית כעוד עיר שבה מתנגשים יהודים וערבים על רקע לאומי, אך בעיר נוצר מצב שונה בזכות שתי דמויות מעניינות: ד"ר שְׁפָרִי עֶאֱנָדָה וד"ר ראא'ד ע'טאס. השניים, רופאים במקצועם, הפגינו לאורך השנים תושייה פוליטית יוצאת דופן והצליחו לנווט בפיקחות את דרכם המוניציפלית. עד מהרה הם הפכו לדמויות מפתח בחיי העיר, תוך הכרת כוחם ובעיקר תוך הכרת מגבלותיו. כבר בשנת 2008, שבע שנים לפני האיחוד הארצי בין המפלגות הערביות, הבינו עואודה איש חד"ש וע'טאס איש בל"ד (שהוא אחיו של ח"כ ד"ר באסל ע'טאס, מנציגי בל"ד בכנסת בשנים האחרונות) את הכוח שברשימה ערבית מאוחדת, שילבו כוחות בבחירות למועצת נצרת עילית והתאחדו תחת השם "הרשימה המשותפת לדו-קיום".

לשיא כוחה עד כה הגיעה הרשימה השנה, על רקע הבחירות המיוחדות לראשות העירייה בעקבות התפטרותו של ראש העיר שמעון גפסו לאחר הרשעתו בעבירות שיש עמך קלון. תחילה השתעשעו חברי הרשימה ברעיון להתמודד על ראשות העיר, אולם עם הצטמצמות רשימת המועמדים לתפקיד הם הגיעו למסקנה כי התמודדותם רק תעורר מחול שדים גזעני ותאפיין את מערכת הבחירות כעימות לאומי יהודי-ערבי ולפיכך ייפגעו הישגי הרשימה עד כה. לכן סברו אנשי הרשימה כי מוטב להם לתמוך באחד המתמודדים היהודים ובתמורה לזכות בהישגים בתחום המוניציפלי. על תמיכת הרשימה התחרו שני מועמדים: נתנאל טויטו, שכיהן כממלא מקומו של ראש העיר (ובתקופה זו הייתה הרשימה המשותפת לדו-קיום בעלת בריתו ושותפה בקואליציה שלו), ורון פלוט, מנכ"ל הכנסת לשעבר, המזוהה כמי ממשתייך לצד הימני של המפה הפוליטית. בעברו כיהן פלוט כמנכ"ל במשרדים שבהם מילא יולי אדלשטיין, איש הליכוד, את תפקיד השר (משרד הקליטה, משרד ההסברה והתפוצות, ובשנים האחרונות – יו"ר הכנסת). לאחר התלבטות פומבית החליטו אנשי הרשימה המשותפת לתמוך בפלוט. הם עשו זאת זמן קצר מאוד לפני יום הבחירות, מתוך ראייה פוליטית חכמה – למנוע ככל האפשר ממתנגדי פלוט למצב את הליך הבחירות כמאבק יהודי-ערבי. לאחר קבלת ההחלטה הפיצו אותה השניים בכל האמצעים העומדים לרשותם, ואפילו בערוץ יו-טיוב של אתר בל"ד הועלה סרטון מיוחד ובו קרא ד"ר ע'טאס להצביע למען פלוט.⁵ כך נוצרה לה קואליציה פוליטית מפתיעה: עואודה וע'טאס שיתפו פעולה עם

* שלומי דסקל הוא חוקר תקשורת בחברה הערבית. ספרו, **תחנת הרדיו א-שמש בתפר שבין רגולציה, פוליטיקה וכלכלה** (יחד עם תהילה שוורץ-אלטשולר), יצא לאור בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה (2015).

¹ תופעה זו איננה ייחודית לנצרת עילית. על התופעה וסיבותיה ראו למשל שוקי שדה, "הערבים נוהרים מבית חנינא לרמת אביב", **דה-מרקר**, 18.12.2005.

² אחיקם משה דוד, "נצרת עילית: עימותים על רקע המבצע בעזה", **NRG**, 10.1.2009.

³ אחיקם משה דוד, "להתנאות נצרת עלית: התוכנית של שמעון גפסו לייחוד העיר", **NRG**, 10.11.2009; עקיבא לס, "היהודים בנצרת עילית נלחמים על זהות העיר", **ערוץ 20-ynet**, 25.5.2015.

⁴ "גבסו מבטיח לא-שמש כי ישוב לראשות עיריית נצרת עילית ומרגיע את התושבים הערבים" (גאבסו يؤكّد للشمس

عودته لرئاسة بلدية نتسيرت عيليت ويطمئن السكان العرب), **אתר רדיו א-שמש**, 8.12.2015.

⁵ "ראא'ד ע'טאס... בחירות נצרת עילית" **ערב 48**, (ראנד غطاس... انتخابات نتسيرت عيليت), 7.6.2016.

איש הליכוד פלוט יחד עם חבר מועצה מטעם ישראל ביתנו, אלכס גדלקין, שבעבר העלה רעיון לעודד את ערביי העיר לעזוב בתמורה לתשלום כספי.⁶ יתר על כן, ימים ספורים לפני הבחירות הפיץ פלוט סרטון תמיכה מטעם ראש הממשלה בנימין נתניהו. אתר החדשות **אל-ערב**, מבית העיתון **פל אל-ערב**, בהתייחסות נדירה לבחירות, תהה אם בכוונת הרשימה המשותפת לתמוך באיש הימין, הזוכה לתמיכת ראש הממשלה, תוך שילוב הסרטון בידיעה.⁷

זירה נוספת שבה התרחשו התפתחויות מעניינות על רקע הבחירות הייתה זירת התקשורת. ככלל, כלי התקשורת הערביים בישראל הפגינו עניין מועט בבחירות, להוציא שניים: אתר החדשות **בכרא** וערוץ הטלוויזיה **מסאואה**. **בכרא**, אתר החדשות העצמאי שבשליטת משפחת זעבי, התגייס נמרצות למען בחירתו של פלוט.⁸ ערוץ הטלוויזיה **מסאואה** לא הגיע לידי כך, אבל סיפק בתכניותיו השונות במות לעיטאס ולעואודה לשטוח את משנתם; אפילו ביום הבחירות עצמו אפשר הערוץ לעואודה לקרוא לתושבי נצרת עילית להצביע למען פלוט.⁹ יש לזכור כי **מסאואה** הוא ערוץ הטלוויזיה הלוייני של הרשות הפלסטינית הפונה לאזרחי ישראל הערבים, ובעבר פעלה ממשלת ישראל להשבתו.¹⁰ למרבה הפרדוקס, ערוץ זה תרם לבחירת מועמדו של ראש ממשלת ישראל.

עוד לפני יום הבחירות הציג ד"ר עואודה את הרציונל לשיתוף פעולה במועצת נצרת עילית:

מה שקורה בנצרת עילית הוא השתקפות של מה שקורה בכנסת ובשלטון הישראלי; הרשות המקומית משקפת את פעילות משרד הפנים שמנהל אותה שר הפנים ומעליו ראש הממשלה וכולם מהימין הישראלי [...] השגת [זכויותינו] תגיע בעקבות תמרונים במסגרת השלטון המקומי [...] לא נקים את המדינה הפלסטינית בנצרת עילית אבל [ימולאן] דרישותינו [הנוגעות] לענייני היום-יום.¹¹

בין אותן דרישות היו בניית בית ספר ערבי לתלמידי כיתה אל"ף עד כיתה י"ב ל-2000 תלמידים ערבים בעיר, השקעה בתשתיות של שכונת כרמים – השכונה הערבית המרכזית בעיר, והקמת מרכזים קהילתיים לציבור הערבי.¹² בניסיון להגן על החלטת התמיכה בפלוט הציג עואודה נתונים חיוביים על האיש: בעברו היה פלוט איש מפלגת העבודה והיה מקורב ליוסי ביילין; כמנכ"ל הכנסת והמשרדים ממשלתיים לא היה פלוט חבר הליכוד; חברי הכנסת של הרשימה המשותפת אישרו כי פלוט לא היה מוטה פוליטית ויחסיהם עמו היו טובים; ניתן לחיות בשלום עם דעותיו הפוליטיות; שיתוף הפעולה אתו יוביל את אנשי הרשימה לזכייה בתפקידים בכירים בעירייה וכך הם יוכלו גם לתרום לפתיחת דף חדש ביחסים בין נצרת עילית ליישובים הערביים המקיפים אותה. לפני הבחירות ולאחריהן הקפידו עואודה ועיטאס להציג את התוצאה החשובה מבחינתם – הקול הערבי מסוגל להכריע את הבחירות.¹³

⁶ קובי דוד, "הצעה בנצרת עילית: משפחות ערביות יפוצו – ויעזבו", **וואלה! News**, 13.6.2012. גם העיתונאי הימני שרון גל תמך בפלוט בפומבי. הילו גלור, "מי יציל את נצרת עילית?", **הארץ**, 9.6.2016.

⁷ "האם יתמכו האזרחים הערבים בנצרת עילית במועמד הליכוד רונן פלוט?", **Al-arab**, 5.6.2016. מעניין לציין כי הידיעה אינה חתומה על ידי כתב כלשהו. אין לשלול את האפשרות שהביקורת על המהלך מקורה גם בניסיון לנגח את אחד ממתחריו, אתר החדשות **בכרא**, שתמך בפלוט, ועל כך בהמשך.

⁸ על התגייסות אתר **בכרא** ראו: שלומי דסקל, "עיתונאות מטעם, גרסת הדו-קיום", **העין השביעית**, 9.6.2016.

⁹ תכנית הצהריים (الظهيرة), **ערוץ מסאואה**, 7.6.2016.

¹⁰ חסן שעלאן ורן בוקר, "נתניהו נגד פלסטין 48: פועל לסגירת הערוץ החדש של ערביי ישראל", **ynet**, 18.6.2015; יניב קובוביץ' וג'יף חורי, "ארדן הורה לסגור ערוץ טלוויזיה פלסטיני הפועל מישראל", **הארץ**, 24.6.2016. יש לציין כי בערוץ **מסאואה** הקשו על עואודה, ובייחוד בראיונות אצל רמזי חכים נראה ברקע דגל ישראל גדול הממדים שהתנוסס בכניסה לעיר ותמונות של מגני דוד בעיר.

¹¹ "ד"ר שכרי עואודה – אנו חושבים להציג מועמד ראשות עיריית נצרת עילית" (ד. שכרי עואודה – نفكر بترشيح مرشح عربي لرئاسة بلدية نعتسرت), תשע עם רמזי חכים (التاسعة مع رمزي حכים), **ערוץ מסאואה**, 1.4.2016.

¹² "זה מה שהשיגה 'המשותפת' בתמורה לקואליציה", ("هذا ما حصلت عليه 'المشتركة' مقابل الائتلاف"), תשע עם רמזי חכים (التاسعة مع رمزي حכים), **ערוץ מסאואה**, 5.8.2016. על פי עואודה, הנושאים טופלו ברמה כזאת או אחרת בהסכם הקואליציוני.

¹³ "ד"ר שכרי עואודה, ס' ראש עיריית נצרת עילית" (ד. שכרי עואודה نائب رئيس بلدية نعتسرت عيليت), **raddarsite**, 2.8.2016.

השכנה מותחת ביקורת

הביקורות על שיתוף הפעולה בין הרשימה הערבית מנצרת עילית לבין מועמדו של ראש הממשלה נתניהו נפוצו בעיקר ברשתות החברתיות. עמדה ביקורתית יוצאת דופן הביעה השכנה, העיר הערבית נצרת. עם פרסום הידיעות על חתימת ההסכם הקואליציוני הוציאה עיריית נצרת גילוי דעת שגינה את ההסכם ותקף אישית את עואודה ואת ע'טאס.¹⁴ כשבוע לאחר מכן התראיין ראש העיר נצרת עלי סלאם ובין היתר אמר:

הם חתמו על הסכם בעיריית נצרת עילית עם הליכוד, בעוד בנצרת הם לא עשו [הסכם קואליציוני אתי] מכיוון שעלי סלאם הוא [כביכול איש] ליכוד, [לאחר ש]באחת הפעמים ישבתי לצד ראש עיריית נצרת עילית הקודם שמעון גפסו ביום הולדתו, לאחר שהוא הזמין אותי [...] מדוע אתם מציגים היום כהישג קואליציה עם מנכ"ל הכנסת וראש עירייה מטעם הליכוד? הרי אתם, אנשי חד"ש, נמצאים בקואליציה עם הליכוד.¹⁵

למרות הביקורות היו השניים איתנים בצעדם. ע'טאס הצביע על ההישג החשוב: "בבחירות אלה התגלה כי ביכולתנו להכריע את המערכה. בכל מערכת בחירות בעתיד ידע כל מועמד כי ללא הקול הערבי הוא אינו יכול להגיע לראשות העיר". לצד הצגת הישגיהם בעקבות הקמת הרשימה הסביר עואודה: "תקפו אותנו כאילו המועמד בנצרת עילית היה ג'ורג' חבש ואנו עזבנו אותו ותמכו ברוך פלוט [...] הבחירה הייתה בין איש ימין מהליכוד המכיר בזכותך לחיים משותפים לבין איש ימין פשיסט שאינו מכיר בזכותך לדבר".¹⁶ כדאי לשים לב כי שלא כהצהרותיו במהלך מערכת הבחירות, בדבריו אלה הודה עואודה כי פלוט הוא איש ליכוד ולא בלתי-מפלגתי. במקום אחר כתב עואודה כי פלוט מבין את הרגישויות של הציבור הערבי, ולמשל בנאום הניצחון שלו לא נראו בסביבתו סמלים מסמלי המדינה; יתר על כן, בנאום עצמו קרא פלוט לדו-קיום יהודי-ערבי. אפילו בקרבתו ליו"ר הכנסת ולראש הממשלה מצא עואודה יתרון, שכן בזכותה יובטחו לעיר תקציבים ונגישות למוסדות הממשלה.¹⁷

מקבלים אחריות ואין שוכחים את העבר

בריאיון שנועד להמריץ את הציבור הערבי להצביע הציג ד"ר שכרי עואודה את ה'אני מאמין' שלו:

איננו יכולים לשבת בפינה להניף את הסיסמאות ולומר "הם גזענים" [גם אם] זאת אמת. כדי להשפיע חובה עליך להשפיע מבפנים ולשמור על המינימום או על המקסימום הלאומי שלך בזמן שבו תגרור את הרוב להזדהות עם המיעוט המאויס והמדוכא מבחינה לאומית וזה מה שאנחנו עושים בנצרת עילית.¹⁸

בנוסף, אנשי הרשימה המשותפת בנצרת עילית מאמינים כי הם מובילים לשינוי תודעתי – הם, הערבים, משרתים את כל התושבים בעיר ולא רק את הציבור שלהם. ברוח אותה קריאה לקבלת אחריות על המתרחש בעירם הם מציינים כי פעילותם למען התושבים הערבים בעירייה מובילה לאינטראקציה בין תושבים אלה לבין התושבים היהודים, למשל באירועי תרבות. בד בבד הם מודים כי זוהי אינטראקציה חדדית – התושבים הערבים באים לאירועים של שכניהם היהודים

¹⁴ "עיריית נצרת תוקפת את 'המשותפת' בנצרת עילית ללא רחמים" (بلدية الناصرة تهاجم 'المشتركة' بتفسير بيت عيليت بلا هوادة), panet, 26.7.2016.

¹⁵ אג'נדה, **קול ישראל בערבית**, 2.8.2016. הריאיון עורר הדים גם בתקשורת הארצית בשפה העברית בעקבות דבריו של סלאם באותו ריאיון כי בהוראת מחמוד עבאס, אבו מאזן, המריץ את תושבי עירו להצביע בבחירות למען הרשימה המשותפת. בכך הוא הצדיק את טענת ראש הממשלה נתניהו ביום הבחירות ("הערבים נוהרים לקלפיות"). האזנה מעמיקה לדבריו מעידה שהם כוונו כביקורת על עבאס, שהבטיח לעזור בייצוב הקואליציה בעירייה אם הוא יסייע לרשימה המשותפת.

¹⁶ ריהאם ריהאם יוסף עת'אמנה, "מסיבה זו תמכנו בפלוט", **בכרא**, 9.6.2016.

¹⁷ ד"ר שכרי עואודה, "בין ההשתייכות הלאומית ובהירות החזון" (بين الانتماء الوطني ووضوح الرؤيا), **Al-arab**, 8.6.2016.

¹⁸ תכנית הצהריים (الظهير), **ערוץ מסאואה**, 7.6.2016.

ולהיפך וכך מתבססות חשיפה והכרה הדדיות.¹⁹ חשוב להבין: אין מדובר בסיפור מתקתק על דו-קיום או בנכונות ערבית לקבל בכניעה את ההגמוניה הישראלית-ציונית ולהשתלב בה. השניים לא שוכחים את העבר ולמעשה, הפקעת האדמות הערביות, שהייתה הבסיס להקמת נצרת עילית, משמשת כנקודת מוצא עבורם; מבחינתם נצרת עילית היא אדמת אבות; הם אינם אורחים במקום, וזהו הצידוק לשותפות המוניציפלית.²⁰ יתר על כן, הם נאמנים לגישה כי הפעילות האזרחית וניצול שדה העשייה העירוני יאפשרו לציבור הערבי להגיע להישגים במישור הלאומי.²¹ עבור עואודה ועיטאס אין מדובר רק בנצרת עילית; השניים רואים את עבודתם המוניציפלית כמודל לפעילות בערים מעורבות ולמדיניות כלל-ארצית. לדידם, כפי שהאיחוד של הרשימות ראה את הנולד והקדים את המהלך הארצי, כך צריכה נצרת עילית להיות המודל למדיניות בערים המעורבות האחרות. במילותיו של עואודה:

הרשימה המשותפת בנצרת עילית [...] היא חלוצת הפעילות הלאומית והיא הניצוץ להיווצרות הרשימה המשותפת [במישור] הארצי. ראוי היה שוועדת המעקב ו-וועד ראשי הרשויות [הערביות] יקדישו לנו מעט תשומת לב ודאגה במאבק הקשה ביותר על קיומנו השוויוני כלקח לפעולה הנבחנת בערים המעורבות.²²

עואודה הבטיח כי חבר מועצה מטעם הרשימה המשותפת לא יכהן במועצה יותר משתי קדנציות. לפיכך הוא עצמו אינו מתכוון להתמודד בבחירות המוניציפליות שתיערכנה בשנת 2018.²³ אפשר להעריך בזהירות כי לא ירחק היום ונראה את ד"ר עואודה בכנסת ישראל. האם יגיע המודל מנצרת עילית גם לפוליטיקה הארצית? ימים יגידו.

¹⁹ "הערבים קטפו עמדות גבוהות גבוהים בעיריית נצרת עילית – ד"ר שכרי עואודה" (العرب يجنون أماكن رفيعة في بلدية نتسيرت عليت - د. شكري عواودة), "הבוקר שלנו אחר" (صباحنا غير), **ערוץ מסאואה**, 1.8.2016.

²⁰ "זה מה שהשיגה 'המשותפת' בתמורה לקואליציה" ("هذا ما حصلت عليه 'المشتركة' مقابل الائتلاف"); "תשע עם רמזי חכים" (التاسعة مع رمزي حكيم), **ערוץ מסאואה**, 5.8.2016.

²¹ גם עלי סלאם, ראש העיר השכנה נצרת, מייצג אקטיביזם ערבי, ברם במערכת הפוליטית ובעיני הציבור הערבי הוא נתפס כמשתף פעולה עם השלטון וכאיש אמונו של שלטון הימין, המוותר על עקרונותיו הלאומיים, בייחוד על רקע הגילוי במהלך מערכת הבחירות לראשות עיריית נצרת כי בעבר היה חבר הליכוד.

²² ד"ר שכרי עואודה, "בין ההשתייכות הלאומית ובהירות החזון" (بين الانتماء الوطني ووضوح الرؤيا), **Al-arab**, 8.6.2016.

²³ "הערבים קטפו עמדות גבוהות בעיריית נצרת עילית – ד"ר שכרי עואודה" (العرب يجنون أماكن رفيعة في بلدية نتسيرت عليت - د. شكري عواودة); "הבוקר שלנו אחר" (صباحنا غير), **ערוץ מסאואה**, 1.8.2016.